

Boekbespreking: “*De prediking van het evangelie. Het aanbod van genade*” door C. Harinck, uitgave van Den Hertog Houten, pb. 308 blz. Prijs €17,50

Door ds. W Visscher

DE PREDIKING VAN HET EVANGELIE (1)

Sommige gebeurtenissen grijpen zeer diep in binnen het kerkelijke leven en blijven de gemoederen lang bezig houden. Wat ons kerkverband aangaat denken we daarbij vooral aan de beslissingen die op onze Generale Synoden van 1950 en 1953 zijn gevallen. Ds. C. Harinck schreef over deze dingen een boek met als titel ‘*De prediking van het Evangelie*’. Mede omdat de redactie eerst twee predikantenconferenties - in september 2003 en januari 2004 - wilde laten passeren, heeft een bespreking van het boek van ds. Harinck lang op zich laten wachten. De redactie vond ds. W Visscher bereid in een zestal artikelen een bespreking van het betreffende boek te geven. Wij verzoeken de lezer vriendelijk de recensent eerst uit te laten spreken, alvorens zich een oordeel over het boek en over de recensie te vormen. (de redactie)

(1) Een belangwekkend boek

Op 12 januari 1950, nu ruim 54 jaar geleden, schorste de Generale Synode van de Gereformeerde Gemeenten ds. R. Kok. Drie jaar later, op 3 juni 1953, ontsloeg de synode dr. C. Steenblok als docent van de Theologische School. Beide gebeurtenissen en de vragen die daarbij van belang zijn, hebben diep ingegrepen in het kerkelijke leven van onze gemeenten. In *De Saambinder* van 25 december 2003 wees ook ds. A. Moerkerken op het ernstige karakter van de zaken die hier in het geding zijn. Over deze dingen schreef ds. C. Harinck een belangwekkend en leerzaam boek: *De prediking van het Evangelie* (uitg. Den Hertog - Houten). De ondertitel luidt: *Het aanbod van de genade*. Over dit boek, waarin gepoogd wordt te laten zien dat 'de belijdenis van Gods soevereiniteit niet in strijd is met de algeme-ne nodiging van het Evangelie, willen we proberen iets te schrijven.

opmerkingen vooraf

Ds. Harinck heeft verschillende boeken geschreven. Naast prekenboeken en meditatiebundels heeft hij ook diverse boeken geschreven op het terrein van de geloofsleer. Doordinking van de vragen op dit terrein is voortdurend nodig. Steeds immers zijn er nieuwe vragen; steeds moeten we rekenschap afleggen van wat ons ten diepste drijft. Daarom zijn boeken over de geloofsleer (ook over moeilijke en eigentijdse vragen) belangrijk en nodig. In dat opzicht willen we dus beginnen met onze waardering over dit boek met ruim, 300 bladzijden uit te spreken. De eerlijkheid immers gebiedt wel te zeggen dat er vanuit de kring der predikanten helaas niet zoveel doorwrochte studies verschijnen, overigens vaak om begrijpelijke redenen. In dat opzicht vormt broeder Harinck een gunstige uitzondering. Het boek van ds. Harinck gaat in op een moeilijk probleem dat veel gemoederen in beweging heeft gebracht en nog brengt. De namen van ds. R. Kok en dr. C. Steenblok roepen allerlei herinneringen, beelden en emoties op. Schorsingen en scheuringen in het kerkelijke leven zijn heel erg ingrijpend. Er ontstaan

wonden en er komt soms levenslange verwijdering. Een boek over dergelijke zaken zal dus altijd emoties en mogelijk weerstanden oproepen. In deze bespreking willen we trachten eerlijk de inhoud van het boek broeder Harinck weer te geven en ook enkele opmerkingen te maken. Dat is geen kleinigheid gelet op de zaken waarover het gaat! Mag ik vooraf van iedereen die deze bespreking leest begrip en geduld vragen om ook deze bespreking rustig te lezen en naar argumenten te luisteren en om zaken eerlijk te wegen? Mag ik ook vragen om bij het noemen van de namen van ds. Kok en dr. Steenblok alle vooroordelen, soms gebaseerd op persoonlijke wellicht pijnlijke en schokkende ervaringen of doorvertelde verhalen, zoveel mogelijk te voorkomen? Misschien ziet u zaken iets anders. Mogelijk weegt u zaken ook anders. Dat kan, maar laten we daarover dan rustig en eerlijk, op grond van Schrift en belijdenis en op grond van beschikbare feiten en teksten, spreken en denken. Laten we in ieder geval proberen om elke vorm van verdachtmaking te vermijden. Tenslotte is behoedzaamheid nodig. De zaken rond ds. R. Kok en dr. C. Steenblok en het aanbod van de genade hebben in onze gemeenten gespeeld en zijn nog steeds indringend aan de orde. De oudere mensen zullen zich mogelijk deze knechten van God nog wel herinneren. Er kunnen echter ook allerlei verhalen en gedachten in omloop raken die niet op de feiten zijn gestoeid. Er kunnen door de loop der tijden en door de ingrijpendheid van de zaken karikaturen ontstaan. Daar moeten we voor oppassen. Het zou verdrietig zijn als we deze ingrijpende zaken op basis van karikaturen zouden gaan beoordelen. Ook wil ik vooraf opmerken dat we zaken en personen moeten (leren) scheiden. De vraag mag niet zijn of ds. Kok en dr. Steenblok wel kinderen van God waren. Dat is niet aan de orde. Wij geloven dat voor deze beide knechten van God. Het gaat om wat geleerd en wat gezegd is. En de toetsing daarvan aan de Schrift, de belijdenis en de feiten. Met andere woorden: laten we de moed opbrengen om het gesprek over deze zaken op een eerlijke en open wijze te voeren! Daar kan de kerk wel bij varen. Zo alleen komen we als gemeenten met deze moeilijke bladzijden uit ons kerkelijk leven in het reine. En zo ook kunnen we leren voor de toekomst! Overigens is het natuurlijk wel de vraag hoe en op welke wijze we deze dingen bespreekbaar willen maken. Binnen de kerk is daarvoor de kerkelijke weg geopend. In beginsel behoren dergelijke zaken op de kerkelijke vergaderingen en niet in de kerkelijke pers behandeld te worden.

Inhoud

Het boek van broeder Harinck gaat, zo lezen we op de achterkant, over het feit dat de 'belijdenis van Gods soevereiniteit niet in strijd is met de algemene nodiging van het Evangelie'. In het 'Woord vooraf' onderstreept ds. Harinck dit ook. 'Deze studie houdt zich bezig met de aanbidding van de genade van God in de prediking van het Evangelie'. (pag. 9). Hij wijst erop dat een 'grondige, theo-logische doordenking van de zaken die in het geding waren' (pag. 10) beslist niet overbodig is. In het licht van deze doelstelling is de inhoudsopgave van het boek opmerkelijk! Ruim 100 pagina's gaan over de aanbidding van de genade in het algemeen. Ruim 200 pagina's van het boek gaan over de droevige gebeurtenissen in de Gereformeerde Gemeenten in 1950 en 1953. Het boek biedt dus voor een belangrijk deel meer dan vanuit de doelstelling in eerste aanleg blijkt. Dat is op zichzelf uiteraard niet verkeerd, maar wel opmerkelijk. De nadruk valt in dit boek op gebeurtenissen in ons kerkelijk leven. Vooral de Synode van 1950 en de schorsing van ds. R. Kok krijgen veel aandacht (148 pagina's;

ongeveer de helft van het boek). Schrijven over dergelijke gebeurtenissen is natuurlijk niet verboden. Het is ook niet verkeerd. Integendeel! Maar het zal wel heel wat inspanning, geduld, wijsheid, voorzichtigheid en kennis van zaken vereisen. Het is wel moeilijk om over deze zaken een eerlijk en afgewogen oordeel te hebben. Dat is een zaak van wikken en wegen. Dat kost in de woorden van ds. Harinck vele jaren. Onwillekeurig immers ervaren we allemaal wel op een of andere manier een emotionele band met de betrokken personen en de gebeurtenissen die plaatsvonden. In een steekhoudend betoog zullen we echter moeten proberen enige afstand te bewaren. Anders gaan we bevooroordeeld aan het werk en komen we alleen maar tot conclusies die we vooraf reeds hadden gemaakt. Met andere woorden: het is lastig voor min of meer direct betrokkenen om een objectief en eerlijk beeld van de gebeurtenissen te geven. Ds. Harinck merkt in dit verband het volgende op: 'Toch voel ik mij, ondanks deze bezwaren, gedrongen om het onderzoek dat ik in de loop der jaren voor mij zelf naar deze zaak gedaan heb, in een ordelijke studie door te geven voor het nageslacht' (pag. 10). In deze bespreking wil ik mij eerst richten op het eerste deel van het boek (hoofdstuk 1-7). Daarna ga ik dan in op het tweede deel (hoofdstuk 8-22): de zaken rond 1950 en 1953, respectievelijk de schorsing van ds. R. Kok en de afzetting van dr. C. Steenblok als docent van de Theologische School.

Overzicht

We geven nu eerst een summier overzicht van de eerste zeven hoofdstukken van het boek. Ds. Harinck begint met de kenmerken van de bijbelse prediking. In de verkondiging van het Evangelie komt een 'aanbieding van Gods genade' (pag. 15). 'Op grond van de schriftgegevens belijden de rechtzinnige theologen dat de evangelieprediking een algemeen, onvoorwaardelijk en welmenend aanbod van genade bevat' (pag. 17). Vervolgens wordt een spanning gesignaleerd tussen Gods verborgen besluit (de uitverkorenen worden zalig) en Gods geopenbaarde wil (de bekering van alle zondaren zonder onderscheid). Ds. Harinck citeert hier Calvijn op Ezechiël 18:23 en stelt dat we van deze dingen 'geen kloppend systeem' (pag. 22) mogen maken. Daarna gaat hij summier in op de Synode van Dordrecht (1618-1619) en wijst op artikel 2.5 van de Dordtse Leerregels, waar we lezen dat het Evangelie 'zonder onderscheid moet verkondigd en voorgesteld worden, met bevel van bekering en geloof' (DL, 11, 5). Daarna wordt het zgn. hyper-calvinisme besproken. Het hyper-calvinisme ontkent de aanbieding van Gods genade aan allen die onder het Woord verkeren. Mannen als J.C. Philpot, W. Huntington, en anderen zagen het 'niet als hun opdracht het Evangelie aan onbekeerden te prediken' (pag. 4 l). In hoofdstuk vier wordt het 'Marrow-conflict' in Schotland besproken. Thomas Boston en de gebroeders Erskine hebben in dit conflict de onvoorwaardelijke aanbieding van Christus aan zondaren sterk benadrukt. 'De algemene évangeliëprediking zegt niet: Christus is voor u gestorven, maar zegt: "Er is een Zaligmaker voor u beschikbaar!"' (pag.50). In hoofdstuk 5 komen de mannen van de Nadere Reformatie aan het woord. Br. Harinck geeft verschillende citaten waaruit blijkt dat zij het Evangelie aan allen hebben aangeboden. De aanbieding van Christus in het Evangelie is een voluit gereformeerde gedachte die breed en diep verankerd ligt in de belijdenis en de preken en geschriften van de Nederlandse en Schotse oud-vaders. In de 18e eeuw treedt volgens de schrijver verstarring op. Er was echter ook een 'evangelische stroming'. Volgens de kerkhistoricus A. Ypey (1760-1837) kreeg het evangelisch prediken steeds meer ingang.

(pag. 61). Ook Comrie, Appellius en anderen zouden, volgens ds. Harinck, via een zekere heer C. Brem tot deze stroming gerekend kunnen worden (pag. 60). Er was ook bezwaar tegen deze evangelische richting. De bezwaren kwamen van een zekere J. van Woensel, lidmaat van de gemeente van Amsterdam. Deze man heeft bezwaren tegen een algemeen aanbod van genade (pag. 62-70) omdat dit niet zou sporen met Gods verborgen besluit van verkiezing. Br. Harinck wijst er in dit deel van zijn boek reeds op dat dr. C. Steenblok zich 'voor een groot deel' (pag. 62) op Van Woensel 'oriënteerde' (pag. 62). In hoofdstuk 6 wordt vrij uitvoerig stilgestaan bij de Afscheiding van 1834 en haar gevolgen voor de prediking. Het blijkt dat in de Kruiskerken een groot verzet was tegen een zogeheten 'algemene aanbieding'. Vooral ds. E. Fransen was hier sterk tegen gekant. Overigens moet daarbij wel worden bedacht dat de kruispredikanten zich vooral richten tegen een remon-strants getint aanbod van genade ('Jezus is voor u gestorven'). In de preken van bijvoorbeeld ds. Fransen zijn heel nodigende passages te vinden. Bij de Ledeboerianen lagen de accenten anders. 'Zo verklaarde Ledeboer zich vrij radicaal en in tegenstelling tot de Kruisgemeenten en de Drentse richting voor het algemeen welmenend aanbod van genade' (pag. 92-93). Er is in de 19e eeuw heel wat over het algemeen aanbod van genade te doen geweest. In hoofdstuk 7 gaat ds. Harinck summier in op ontwikkelingen in Amerika. Tot zover een korte samenvatting van de eerste zeven algemene hoofdstukken. Graag wil ik in de volgende artikelen enkele opmerkingen maken en overwegingen geven.

Amersfoort ds. W Visscher
De Saambinder, 82e jaargang, nr 33
Donderdag 13 mei 2004

[Aangepast op 3/6/04 door Loyalus voor www.refoforum.nl]

DE PREDIKING VAN HET EVANGELIE (2)

Aanbieding

Ds. C. Harinck laat in het boek dat wij bespreken, De prediking van het Evangelie, zien dat de aanbieding van het Evangelie aan alle hoorders een voluit bijbelse en gereformeerde gedachte is. De Dordtse Leerregels zeggen 'dat Christus door het Evangelie aangeboden' wordt. Ook onze gemeenten hebben in 1931 uitgesproken dat er een 'ernstige aanbieding van Christus en de verbondsweldaden in het Evangelie' is. Ds. Kersten schrijft daarover in Korte Lessen over Kort Begrip het volgende: 'De uitwendige roeping komt tot allen, die het Woord horen. Zij roept tot bekering; zij nodigt tot de zaligheid; zij biedt verloren zondaren Christus aan. God Zelf nodigt daardoor de zondaar en Hij zendt Zijn knechten, die met heilige ernst en getrouwheid alsof God door hen bade, bidden van Christus' wege: Laat u met God verzoenen (2 Cor. 5:20)'. Het is onmiskenbaar de verdienste van dit boek dat wordt aangetoond hoe de aanbieding van het Evangelie in de Schrift, de belijdenis, bij de reformatoren en de mannen van de Nadere Reformatie en ook bij de oude predikanten van onze gemeenten heeft gefunctioneerd. Laat ik slechts een enkel citaat uit dit boek aanhalen. 'Houdt u aan de geopenbaarde wil van God. God biedt door het Evangelie Zijn Zoon Jezus Christus aan, Hij nodigt allen, die maar willen, dat zij zullen komen; Hij belooft dat allen, die in de Zoon geloven het eeuwige leven

zullen hebben. Hij belooft dat Hij niemand, die tot Hem komt zal uitwerpen' (Wilhelmus á Brakel, Redelijke Godsdienst, deel 1, pag. 199). De aanbieding van de genade in het Evangelie aan alle hoorders is een voluit schriftuurlijke zaak. Laten we de aanbieding van Christus in het Evangelie aan alle hoorders in prediking en pastoraat niet veronachtzamen. De gereformeerde belijdenis dringt daartoe! Uiteraard blijft er wel een wonder van Gods genade nodig om daadwerkelijk zalig te worden. Ds. Harinck wijst daar ook nadrukkelijk op. 'De Heilige Geest alleen is de grote Werkmeester van het geloof De krachtigste en liefelijkste prediking van het Evangelie kan dit niet bewerken' (pag. 300).

Begrippen

Rond het confessioneel zo belangrijke woord 'aanbieding' of 'aanbieden' zijn in de loop van de tijd allerlei toevoegingen gekomen. In de Dordtse Leerregels wordt gesproken over 'ernstiglijk geroepen' (111,1V). We zouden ook kunnen zeggen: de aanbieding is ernstig. Daarnaast worden ook wel de woorden 'algemeen', 'onvoorwaardelijk' en 'welmenend' gebruikt. Ds. Harinck zegt daarover het volgende: 'Op grond van de schriftgegevens belijden de rechtzinnige theologen dat de evangelieprediking een algemeen, onvoorwaardelijk en welmenend aanbod van genade bevat' (pag. 17). Hij laat ook zien wat deze woorden bijbels gezien inhouden. Er zijn echter over deze woorden, als ook over het woord aanbieden zelf, al heel wat dingen geschreven. In dit boek ontbreekt eigenlijk een nauwkeurige omschrijving van deze begrippen. Ook wordt niet duidelijk waar deze woorden, die zo niet letterlijk in de Bijbel staan, nu precies vandaan komen. Het is een gemis in dit boek dat begrippen zoals bijvoorbeeld 'voorwaardelijk' en 'onvoorwaardelijk' niet duidelijker worden omschreven. Het boek zou zeker aan waarde gewonnen hebben als duidelijk zou worden welke theologen nu precies deze

uitdrukkingen voor het eerst hebben gebruikt en wat ze er precies mee bedoeld hebben. Ik maak deze opmerking omdat de woorden aanbieding, welmenend, onvoor- waardelijk en algemeen rond 1950 en 1953 voor zoveel misvattingen hebben gezorgd. Vaak werd niet duidelijk wat ermee bedoeld is en ook verzuimde men duidelijk te maken waar ze vandaan kwamen. Voor het voortgaande gesprek over het aanbod van genade lijkt mij een goede omschrijving van de begrippen belangrijk. Laten we trachten begripsverwarring te voorkomen!

Dordtse Synode

Christus in het Evangelie aanbieden is een gereformeerde gedachte die is opgenomen in de Dordtse Leerregels (111,1V,9). Ook lezen we daar dat Christus verkondigd en voorgesteld moet worden (11,5). De vragen rond de aanbieding van de genade en de prediking van het Evangelie zijn op de Synode van Dordrecht uitvoerig en uitputtend aan de orde geweest. Het viel me daarom op dat ds. Harinck in het eerste deel van zijn boek slechts heel summier (pag. 27-31) aandacht besteedt aan deze synode. Verderop in het boek komen verschillende elementen wel weer aan de orde, maar een diepgaand overzicht van hetgeen op de synode over het aanbod van de genade is gezegd ontbreekt eigenlijk. Toch liggen daar m.i. heel belangrijke bronnen. Het zou zeker de moeite waard zijn om nog eens na te gaan hoe er over het aanbod van de genade is gedacht op de Haagse Conferentie (de voorloper van de synode) die in 1611 werd gehouden. Ook de Acta van de Synode van Dordrecht, de weergave van de gebeurtenissen op de synode door ds. J. Trigland (1583 -1654) die in zijn Kerkelijke Geschiedenissen uitvoerig ingaat op de vragen die op de Synode aan de orde waren en de Kanttekeningen op de Statenvertaling die voor een belangrijk deel zijn geschreven door de leden van de synode en geheel in de geest van de Dordtse Leerregels zijn geschreven, zijn belangrijke bronnen voor onderzoek naar de historische wortels van de vragen die er zijn rond het aanbod van de genade. Er is na de synode van Dordrecht steeds veel over het aanbod gesproken en geschreven. Het lijkt mij waardevol als vanuit bovengenoemde bronnen kan worden aangetoond hoe onze vaders een en ander hebben bedoeld. In het boek van br. Harinck zijn hier en daar wel enige aanzetten hiervoor te vinden, maar een meer samenhangend overzicht ontbreekt daarover eigenlijk. In het licht van de voortdurende discussie over het aanbod van genade zou het zonder meer winst zijn als vanuit de bronnen kon worden duidelijk gemaakt wat precies is bedoeld.

Beeldvorming

In de 18e eeuw heeft J. van Woensel geschreven tegen het algemeen aanbod van genade. Br Harinck merkt op dat dr. Steenblok zich 'voor een groot deel' op deze man heeft georiënteerd. Ook verder in het boek komen we deze gedachte tegen. Op pag. 284 lezen we dat dr. Steenblok zich 'voor zijn bestrijding van de leer van het algemeen aanbod van genade' vooral bediend heeft van 'de argumenten van Van Woensel, Engelberts, WW Smitt en H. Hoeksema'. Het is ongetwijfeld juist dat Steenblok het werk van deze mensen goed heeft gekend. Drs. PL. Rouwendal maakt in zijn boek Het aanbod van genade (Uitgave van De Rots, Apeldoorn 2002) echter duidelijk dat de invloed van Van Woensel op dr. Steenblok pas dateert van 1953 (pag. 111- 112). Op dat moment ligt de visie van dr. Steenblok op het aanbod van de genade eigenlijk al vast. Van beïnvloeding door Van Woensel is

derhalve moeilijk te spreken. Wat zijn dan echter vooral de bronnen voor zijn opvattingen? Drs. PL. Rouwendal heeft laten zien dat Steenblok, zoals trouwens ook dr. H. Bavinck en Charles Hodges, diepgaand beïnvloed is door de invloedrijke gereformeerde theoloog Fransesco Turretini (1623-1687). 'Steenblok was goed bekend met het genoemde werk van Turretini, evenals overigens met meerdere dogmatische werken uit de periode van de Gereformeerde Orthodoxie' (Rouwendal, pag. 19-20). Wie de gedachten van Turretini over het aanbod van de genade legt naast hetgeen dr. Steenblok daarover schrijft, bijvoorbeeld in zijn *De Gereformeerde Dogmatiek*, zullen de overeenkomsten zonder meer opvallen. Er is hier geen ruimte om dat verder te illustreren, maar zijn gedachten hadden toch wel een diepere verankering dan alleen enkele schrijvers uit de 18e en 19e eeuw. De eerlijkheid gebiedt gewoon om dat te erkennen. Dat brengt mij op een ander punt. Welk beeld vormen we van mensen en gedachten? Het is moeilijk een eerlijk en omvattend beeld te vormen. Laten we proberen om zowel rond ds. Kok als rond dr. Steenblok een waarheidsgetrouw en op de feiten gebaseerd beeld te vormen. Verkeerde beeldvorming verlamt het gesprek over deze moeilijke zaken vaak al bij voorbaat. Uiteraard heeft ds. Harinck ook gepoogd om een eerlijk beeld te geven. Toch denk ik dat een zekere eenzijdigheid af en toe te bespeuren is. Ik zal daar verderop nog wel een paar voorbeelden van geven. Dergelijke accenten zijn denk ik jammer, want ze doen onwillekeurig afbreuk aan de betekenis van dit boek. Er zouden meer zaken te noemen zijn. Op pag. 60 en 61 stelt dr. Harinck dat Appellius toch wel positief stond tegen het door Ypey gesignaleerde 'nieuwe licht' inzake de manier van preken. Dit lijkt mij historisch niet geheel juist. Appellius heeft zelfs tegen het nieuwe licht geschreven (Rouwendal, pag. 23-24). Uiteraard zijn er soms wel meer dingen waarover van gedachten kan worden gewisseld. De eerste zeven hoofdstukken van dit belangwekkende boek geven veel stof tot nadenken en gesprek. Laten we nu in de volgende artikelen eens trachten de hoofdstukken rond de gevoelige zaken van 1950 en 1953 langs te lopen. Ik begin bij de schorsing van ds. R. Kok (hoofdstuk 8-17). Daarna ga ik in op het ontslag van dr. Steenblok als docent van de Theologische School (hoofdstuk 18-19).

Amersfoort, ds. W Visscher

Bron "*De Saambinder*", 82e jaargang nr 34

Donderdag 20 mei 2004

PREDIKING VAN HET EVANGELIE (3)

Schorsing

We zijn bezig met een bespreking van het boek van ds. C. Harinck, *De prediking van het Evangelie*, en toegekomen aan de passages over de schorsing van ds. R. Kok in 1950. In hoofdstuk 8 beschrijft de auteur het begin van de strijd over het aanbod van de genade. Br. Harinck geeft een summierere tekening van het ontstaan van de Gereformeerde Gemeenten, de besluitvorming van 1931 (de bekende synodale uitspraken over het genadeverbond) en de besluitvorming van de synode in 1945 over de algemene genade. In 1931 sprak de synode uit dat het genadeverbond 'staat onder de beheersing van de verkiezing' (pag. 117). De verantwoordelijkheid van de hoorders van het Evangelie wordt 'groter door de ernstige aanbidding van Christus en de verbondsweldaden in het Evangelie'. De besluiten van 1931 zijn vooral gericht tegen de zgn. 'drie verbonden leer' van de Christelijke Gereformeerde Kerken. Op pag. 116 (voetnoot 144) zegt ds. Harinck dat 'verschillende oudvaders en ook ons doopsformulier' op de wijze van de drie verbonden leer over het genadeverbond zouden spreken. Ds. Harinck stelt verder vast dat de Gereformeerde Gemeenten tot 1943 gekenmerkt werden 'door eenheid en geestelijke verbondenheid' (pag. 123). Daarna gaat het mis. 'De onrust en de verdeeldheid in de Gereformeerde Gemeenten ontstaan eerst door het optreden van dr. C. Steenblok (1894- 1966)' (pag. 123). Vooral de visie van dr. Steenblok op de algemene genade wekt grote beroering en is volgens br. Harinck het begin van een heftige strijd. Op de Generale Synode van 1945 wordt een leeruitspraak gedaan over de algemene genade. Ds. R. Kok stemt, als enige, tegen het voorgestelde besluit daarover. In hoofdstuk 9 gaat ds. Harinck in op de publicaties van dr. Steenblok in *De Saambinder* van 1945 tot 1948. Dr. Steenblok probeerde duidelijk te maken dat in de eerste plaats het Evangelie uitsluitend aan boetvaardigen mag worden gepreikt. De Wet moet aan allen worden gepreikt. 'De Wet moet tot allen gepredikt worden, maar het Evangelie alleen aan de boetvaardigen' (pag. 140). In de tweede plaats probeert dr. Steenblok een gelijkstelling te maken tussen de evangeliebeloften en de verbondsbeloften. 'Er vindt in zijn (dr. C. Steenblok, WV) redenering een gelijkstelling plaats van de verbondsbeloften en de evangeliebeloften. Je zou kunnen spreken van een vereenzelviging van de speciale beloften van het genadeverbond met de verkondigde beloften van het Evangelie' (pag. 150). Volgens ds. Harinck wilde dr. Steenblok de orde 'die God meestal gaat in de bekering van een zondaar' toepassen 'op de manier waarop gepreikt moet worden' (pag. 151). Uiteindelijk is er voor de onbekeerden wel een aanbod (prediking) maar geen belofte. In hoofdstuk 10 laat ds. Harinck zien dat ds. R. Kok zich geroepen voelde om in zijn preken tegen de opvatting van dr. Steenblok te ageren. 'Uit de gegevens die wij aantreffen in de kleine bundels preken uit 1947, kunnen we concluderen, dat er met name bij ds. Kok verzet leefde tegen de wijze waarop dr. Steenblok en anderen over de verkondiging van het Evangelie spraken'. Br. Harinck besluit hoofdstuk 10 met de opmerking dat ds. Kok in veel opzichten de tegenpool van dr. Steenblok was. 'Bij hem (ds. R. Kok, WV) overheerst niet de predestinatie, maar de verantwoordelijkheid voor het gehoorde Evangelie' (pag. 169). In de hoofdstukken 11-14 wordt weergegeven hoe er op de tegenstelling tussen ds. Kok en dr. Steenblok is gereageerd. Br. Harinck noemt o.a. de reactie van H.

Geluk, de opvatting van ds. G.H. Kersten, een vergadering van de classis Barneveld op 1 juni 1948 en de uitgave van een boekje over het verbond der genade van J. Fisher en de Erskines. Dit boekje is uitgegeven door ds. G.H. Kersten. In deze hoofdstukken uit het boek van ds. Harinck worden verschillende dingen gezegd. Slechts één sprekend citaat: 'Kersten heeft Kok het meest aangevallen op zijn spreken over de beloften. Wat Kok over de beloften leerde, riekte te veel naar de gedachten van ds. Jongeleen. De gedachte dat het heil in de belofte reeds aan de gedoopten is geschonken en zij daar nu werkzaam mee moeten worden om de vervulling van de beloften te verkrijgen, wilde Kersten te vuur en te zwaar bestrijden' (pag. 194). In hoofdstuk 15 geeft br. Harinck de visie weer van ds. Kok op het aanbod van de genade. 'Hij (ds. R. Kok, WV) beschouwt het aanbod van genade als een schenking. Dit is echter niet hetzelfde als in bezit stellen van het heil. De schenking die in het Evangelie geschiedt, moet in het geloof worden aangenomen. Door ongeloof ontvangt men het toegezegde heil niet' (pag. 215). In hoofdstuk 16 beschrijft br. Harinck de visie van dr. Steenblok op het aanbod van de genade. Hij vat de visie van dr. Steenblok als volgt samen: 'Krachtens de schepping naar Gods beeld en de eis van de Wet blijft de mens verantwoordelijk voor het gehoorde Woord van God. Dit betekent echter niet dat de onbekeerde mens iets in het Evangelie beloofd of aangeboden wordt' (pag. 227). Ds. Harinck wijst erop dat dr. Steenblok een algemeen aanbod van genade aan alle hoorders afwijst. De schrijver baseert dit op onderzoek van publicaties (artikelen in *De Saambinder*) van dr. C. Steenblok uit 1948-1950. In hoofdstuk 17 wordt beschreven hoe en waarom ds. R. Kok op 12 januari 1950 door de Generale Synode van de Gereformeerde Gemeenten voor zes maanden in zijn ambt is geschorst. De Synode besloot unaniem om ds. Kok te schorsen omdat hij het aanbod van de genade vereenzelvigde met de beloften. De synode besloot overigens ook het hoofdredacteurschap van *De Saambinder* aan dr. Steenblok te ontnemen. De hoofdstukken 8-17 vormen mijns inziens de kern van dit boek. Het is daarom belangrijk wat br. Harinck uiteindelijk als centrale conclusie heeft gevonden. 'De Synode heeft ds. Kok echter niet veroordeeld vanwege het aanhangen van een drie verbonden leer of krachtloze schenkingen maar hij vereenzelvigde de beloften met het aanbod van genade. Wij weten dat de vrees voor de leer van de drie verbonden wel meegespeeld heeft, maar ds. Kok is veroordeeld omdat hij aanbod en belofte vereenzelvigde en niet omdat hij een leer van drie verbonden aanhing. Na onderzoek moeten we vaststellen, dat ds. Kok onder vereenzelviging van belofte en aanbod niet anders verstaan heeft, dan wat hij reeds ter synode verklaard had, namelijk: dat de prediking van het Evangelie de prediking is van Gods beloften' Volgens hem kan het Evangelie niet gepredikt worden zonder de belofte van het Evangelie, dat ieder die in Christus gelooft niet zal verderven maar het eeuwige leven zal hebben. Dit heeft de synode veroordeeld' (pag. 244). Als ik goed lees, dan stelt br. Harinck dat de synode van 1950 ds. Kok heeft verboden het Evangelie (inclusief de beloften die dáárbij horen) te prediken. Dat is een ingrijpende conclusie. We zullen verderop nagaan of deze ingrijpende en verstrekkende conclusie terecht is.

Verloop

In de hoofdstukken 8-17 geeft br. Harinck een uitvoerig overzicht van de loop der gebeurtenissen die uiteindelijk tot de schorsing van ds. R. Kok hebben geleid. Weliswaar zijn er enkele bijdragen over deze materie (bijvoorbeeld de bijdrage van ouderling Saarberg in het boek 'k Zal gedenken en de

meer theologische bijdrage van ds. A. Vergunst in *Neem de wacht des Heeren waar*), maar een zo uitvoerig en gedocumenteerd overzicht vanuit onze gemeenten is mij tot op heden niet bekend. Het is de verdienste van dit boek dat br. Harinck de zaken nog eens duidelijk op een rij heeft gezet. Dat kan tot waarschuwing zijn voor de toekomst. Het kan ook tot lering zijn voor het heden. Als we de geschiedenis vergeten, aldus een bekende uitdrukking, dan zijn we gedoemd haar over te doen. En er zal niemand zijn die deze dingen nog eens terug wenst in de kring van onze gemeenten. Vandaar dat ik dit overzicht heel belangrijk vind, ook voor jonge mensen. Laten we lering trekken uit de zaken die zich voorgedaan hebben. Al lezende moest ik ook denken aan een opmerking van ds. Moerkerken in *De Saambinder* van 25 december 2003. Br. Moerkerken schrijft daar 'dat zowel in 1950, bij de schorsing van ds. R. Kok, als in 1953, bij het ontslag van dr. C. Steenblok als docent van de Theologische School, woorden zijn gesproken en dingen zijn gebeurd die nooit zo hadden mogen worden gezegd of gedaan. Diepgewortelde persoonlijke verwijdering maakte dat men elkaar niet meer verstond of niet meer wilde verstaan. Dan ontstaat groepsvorming en mijdt men onderlinge contacten, dan ontstaan karikaturen over en weer'. Wat is de (strekking van de) kerkorde (DKO) met voeten getreden! Wat was men ver verwijderd van het ordelijke kerkelijke leven waar ds. G.H. Kersten zijn hele ambtsperiode zo op heeft gehamerd. Het lijkt wel alsof men de kerkorde gewoon is vergeten. En als dat gebeurt, dan komen er brokken.... Ook in het kerkelijke leven. Ook in 1953. Welke brokken? Zomaar een paar vragen. Was het de taak en de bevoegdheid van een synode om ds. Kok te schorsen? Had de synode niet beter een inhoudelijke uitspraak over de leer kunnen doen en daarna de zaak qua procedure terugverwijzen naar de classis? Waarom behandelde men de zaak min of meer onvoorbereid op de Synode? Waarom heeft de Synode geen commissie van onderzoek ingesteld die met partijen had kunnen praten, hoor en wederhoor had kunnen toepassen en daarna verslag had kunnen uitbrengen aan de Synode? Is het de taak van het Curatorium om een Synode bij elkaar te roepen? Waarom heeft men niet gewoon via de kerkelijke vergaderingen (classis en PS) een Synode bij elkaar geroepen? Waarom hebben dr. Steenblok en ds. Aangeenbrug in de pastorie van Dordrecht van te voren een strategie voor de Synode uitgestippeld? Laten we toch altijd proberen, ook bij moeilijke zaken omtrent de leer, steeds naar de regels van het gereformeerde kerkrecht te handelen. Dat is naar de Schrift. Daar alleen kunnen we Gods zegen over verwachten! Ik weet wel dat de emoties soms hoog kunnen opslaan. Zeker als het gaat over zaken met betrekking tot de leer. Maar kerkrecht is kerkrecht en daar moeten we elkaar aan houden. Laat alle dingen met orde geschieden.

Amersfoort, ds. W Visscher

Bron "*De Saambinder*", 82e jaargang nr 35
donderdag 27 mei 2004

DE PREDIKING VAN HET EVANGELIE (4)

Drie verbonden leer

We vervolgen onze bespreking van het boek van ds. C. Harinck, *De prediking van het Evangelie*. Op de synode 1950 en bij de schorsing van ds. Kok speelden heel duidelijk drie belangrijke zaken. Het ging om de zgn. drie verbonden leer, het aanbod van de genade en de beloften. Over deze zaken een aantal vrij uitvoerige overwegingen. Hoe komt het dat de Synode unaniem een predikant die reeds 35 jaar de gemeenten met vrucht en zegen had mogen dienen, die een belangrijke plaats had in het kerkelijke leven (ds. Kok was o.m. penningmeester van het Curatorium, penningmeester van het deputaatschap Zending en scriba van het deputaatschap bij de Hoge Overheid), die in 1941 (met voorbijgaan van ds. G.H. Kersten) nog was verkozen tot preses van de Generale Synode en die verschillende zielsvrienden (aan wie hij zeer nauw verbonden was) ter Synode had, kon worden geschorst? Vooral die unanimiteit vraagt om een steekhoudende verklaring! Ds. Harinck vraagt zich in dit boek denk ik in alle eerlijkheid af of deze schorsing wel terecht was. We zullen trachten de overwegingen van onze broeder na te gaan en ook tot een afweging te komen. Overigens is een eerlijke en gefundeerde afweging over deze schorsing, historisch gezien, lastig want de Synode van 1950 duurde twee dagen (11 en 12 januari 1950); er werd heel veel over de zaak van ds. Kok gezegd, maar uiteindelijk is het verslag van de Synode maar elf bladzijden en beloopt de weergave van de zaak van ds. Kok (waar vele uren over gesproken is, zowel op 11 als op 12 januari) ongeveer twee en een halve pagina (100 regels, circa 1000 woorden). De officiële weergave is dus uiterst summier. De officiële bronnen zijn zeer beperkt. Laten we echter trachten een antwoord te vinden op de vraag waarover het nu eigenlijk over ging en een afweging te maken. Eerst richten we ons op de zgn. drie verbonden leer. 'Toch heeft men de uitspraken van ds. Kok over de beloften steeds in verband gebracht met de verbondsbeloften en de leer van de drie verbonden. Dat heeft twee oorzaken. De eerste is dat ds. Kok de belofte van het evangelie een goddelijke toezegging noemde. De tweede oorzaak is dat hij onderscheid maakte tussen de schenking en deelachtigmaking van de belofte. Deze twee zaken tendeerden naar de verbondsopvatting van ds. Jongeleen' (pag. 244). Ds. Jongeleen was een groot voorstander van de drie verbonden leer. Ds. G.H. Kersten heeft steeds nadrukkelijk gewaarschuwd voor het grote gevaar van deze leer. Wat bedoelde ds. Kersten met de drie verbonden leer? Hij bedoelde in zijn bestrijding steeds die leer van het verbond waarbij het genadeverbond en de verkiezing tot zaligheid van elkaar los worden gemaakt. Het genadeverbond wordt dan ten diepste de aanbidding van het Evangelie. In de drie verbonden leer is het genadeverbond niet 'die weg waarlangs God door Christus het eigendom wordt van de zondaar en hij een eigendom van God' (ds. A. Hellenbroek, *Voorbeeld der goddelijke waarheden, Van het genadeverbond*). Het verbond wordt bij de drie verbonden leer losgemaakt van haar zenuw: de verkiezing tot zaligheid. De vastheid van het verbond is dan opgegeven. Ds. Kersten sprak van een verbondszenuwende leer. Deze leer (genadeverbond losmaken van verkiezing!) werd voorgestaan door mannen als ds. J. Jongeleen, Prof. J.J. van der Schuit en dr. J.G. Woelderink. In deze gedachtegang zijn alle gedoopte kinderen voluit verbondskinderen. Het verbond wordt immers met alle gedoopten opgericht. De beloften zijn ook aan

allen in de doop geschonken. Het komt er nu voor de gedoopte op aan dat hij of zij die beloften door het geloof gaat toe-eigenen. Ds. Jongeleen omschrijft in zijn Lesboek over de geloofsleer het genadeverbond als 'die genadige beschikking Gods over de gelovigen en hun zaad, waarin God onder verplichting van geloof en bekering, alle heil voor tijd en eeuwigheid wil schenken door de Middelaar des Verbonds' (Lesboek, 5e druk, pag. 57). Verder benadrukt hij dat allen die leven op de erve des verbonds bondelingen zijn en 'niet alleen dus de uitverkorenen' (Lesboek, pag. 59). Bondelingen kunnen volgens ds. Jongeleen voor eeuwig verloren gaan en zij bezitten de beloften in voorwerpelijke zin. (Lesboek, pag. 60). Bij dr. Woelderink wordt deze verbondsbeschouwing nog verder toegespitst. 'God geeft ons (alle gedoopten, WV) in het verbond der genade zijn heil dus niet onder beding van geloof en gehoorzaamheid maar Hij geeft ons zijn heil werkelijk uit genade, dat is onvoorwaardelijk en beveelt ons die gelovig te aanvaarden' (dr. J.G. Woelderink, *De Waarheidsvriend*, jaargang 26, pag. 206). Onze gemeenten hebben, onder leiding van ds. Kersten, in 1931 krachtig afstand genomen van deze verbondsopvatting. En het is die opvatting over het genadeverbond die ds. Kersten bedoelde en afwees in zijn kritiek op de drie verbonden leer. Dit is van groot belang om de gedachten van de 17e en 18e eeuwse oudvaders over het verbond op de juiste wijze te zien. Er zijn immers ook onder de oudvaders wel enige verschillen in verbondsopvatting. Maar bij hen allen wordt het genadeverbond opgericht met de uitverkorenen. Het vragenboekje van ds. A. Hellenbroek is daarvan een duidelijk voorbeeld. Ook in de Westminster Belijdenis en bij de Schotse theologen wordt het genadeverbond opgericht in Christus met de uitverkorenen (zie bijvoorbeeld Thomas Boston, *Het verbond der genade en de Westminster Belijdenis* art. 7.3). Het kenmerk van de verbondsleer die ds. Kersten hartstochtelijk verdedigde was de nauwe band tussen verkiezing en verbond. Hetgeen daarvan afweek, in die zin dat verbond en verkiezing van elkaar worden losgemaakt en dat het genadeverbond wordt opgericht met alle gedoopten, zag hij als de drie verbonden leer. Ik vind het een gebrek in het boek dat we bespreken dat br. Harinck dit eigenlijk nergens enigszins uitvoerig uitlegt. Het lijkt mij in ieder geval niet juist om te stellen dat Van Mastricht en á Brakel (pag. 210 voetnoot; zie ook voetnoot op pag. 256) min of meer aanhangers waren van een drie verbonden leer. Dan gebruiken we het woord drie verbonden leer niet goed, verwarrend. Ook bij á Brakel en Van Mastricht immers wordt het genadeverbond opgericht met de uitverkorenen ten eeuwigen leven. Ook bij hen staat het verbond der genade onder de beheersing van de verkiezing. Ook lijkt het mij onjuist om te stellen dat ons doopsformulier steun biedt aan de gedachte van de 'drie verbonden leer' zoals broeder Harinck dat op pag. 116 stelt. We lezen immers nadrukkelijk in het formulier over de 'gemeente der uitverkorenen'. Het doopsformulier staat in het wezen van het verbond. Dat wil zeggen: in het formulier zien we wat de doop voor Gods kinderen betekent. Ook in het doopsformulier zien we de nauwe band tussen verkiezing en genadeverbond. Het doopsformulier spreekt onbekommerd over 'een eeuwig verbond met God' en legt daarmee een relatie tussen het genadeverbond en de verkiezing tot zaligheid. Ook wordt in het formulier gezegd dat God de Vader met ons een 'eeuwig verbond der genade opricht'. Het verdient de aandacht dat iemand als ds. Jongeleen de uitdrukking 'eeuwig genadeverbond' afwijst (Lesboek, pag. 57) omdat het genadeverbond en verkiezing tot zaligheid met elkaar verbindt. En juist dat wordt door de aanhangers van de 'drie verbonden leer' nadrukkelijk bestreden. In het doopsformulier is echter geen grond voor de gedachte om genadeverbond en verkiezing van elkaar

los te maken. De zorg rond het spreken van ds. Kok was dat hij overhelde naar de drieverbonden leer waarbij het genadeverbond los komt te staan van de verkiezing en alle gedoopten min of meer in het verbond zijn dan wel deel hebben aan de beloften van het verbond. Hij immers zei dat de dopeling de beloften geschonken zijn. De Synode heeft dat in 1950 unaniem niet over willen nemen. Hoewel het historische beeld van de Synode van 1950 helaas niet zo scherp is (de Acta zijn nogal beknopt), is het besluit tot schorsing mijns inziens niet genomen omdat dr. C. Steenblok zoveel invloed had (pag. 257) of omdat de broeders niet zo goed begrepen waarover het ging (zoals ds. Harinck stelt), maar omdat men de drie verbonden leer afwees. Men wilde unaniem het verbond der genade niet losmaken van de uitverkiezing tot zaligheid en de beloften van het genadeverbond niet algemeen maken voor alle gedoopten. Het citaat van ds. Hegeman op pag. 229 bevestigt dat mijns inziens duidelijk. Hetgeen door ds. L. Rijksen op voorzichtige en zorgvuldige wijze werd geschreven in *De Saambinder*, na de Synode, wijst daar tevens op (pag. 245). Ook op de Particuliere Synode van Yerseke (1948) en tijdens de vergadering van de classis Barneveld (1948) kwam dat duidelijk aan de orde (resp. pag. 178 en pag. 192). Ook op pag. 244 geeft br. Harinck die zorg aan. Overigens moet wel worden opgemerkt - zoals ds. Harinck dat ook terecht aangeeft (pag. 260) - dat het te ver gaat om te zeggen dat ds. Kok de drie verbonden leer was toegedaan en dat hij het verbond wilde losmaken van de verkiezing. Hoewel zijn visie op de beloften er eigenlijk toe noopte, wilde ds. Kok die consequentie ook weer niet voluit trekken. Zijn visie op het verbond en de beloften was dus enigszins 'verwarrend'. Deze verwarring en de vrees voor het overhellen naar de drie verbonden leer hebben bij de besluitvorming van 1950 in de eerste plaats een belangrijke rol gespeeld.

Aanbod van genade

Een tweede belangrijke zaak was het aanbod van de genade. Ds. Kok had daar zelfs in 1949 een boekje over geschreven: *Het aanbod van Gods genade, gepredikt en verdedigd door onze reformatorische vaders*. Over het aanbod van de genade was al eerder in de kring der gemeenten een openlijk conflict geweest. De broeders ds. D.C. Overduin en ds. J. Overduin hadden zich in verband hiermee in april 1930 aan de gemeenten onttrokken (pag. 120). 'Ten overstaan van de commissie van de Particuliere Synode bestreed met name ds. D.C. Overduin, dat de evangelieprediker een opdracht heeft om bij zijn hoorders op bekering aan te dringen' (pag. 120). Op de classisvergadering van 1 juli 1948 in Barneveld was het aanbod van de genade ook nadrukkelijk aan de orde. Daar was unanimitéit over de bekende formulering van ds. Kersten over de betekenis van de uitwendige roeping. 'De uitwendige roeping komt tot allen, die het Woord horen. Zij roept tot bekering; zij nodigt tot de zaligheid; zij biedt verloren zondaren Christus aan. God Zelf nodigt daardoor de zondaar en Hij zendt Zijn knechten, die met heilige ernst en getrouwheid, alsof God door hen bade, bidden van Christus' wege: Laat u met God verzoenen (2 Kor. 5:20)' (ds. G.H. Kersten, *Korte lessen over Kort Begrip*, pag. 124). Ds. Harinck laat in de hoofdstukken 15 en 16 van zijn boek zien dat het aanbod van genade in de aanloop naar de Synode van 1950 een belangrijke rol speelde. Uit het boekje van ds. Kok over het aanbod blijkt heel duidelijk dat hij bezorgd was 'over het ontbreken van het aanbod van Gods genade in de prediking van het Evangelie'. Ds. Kok stelde dat de prediking een 'goddelijke toezegging' is. (pag. 209). 'Hij beschouwt het aanbod van genade als een schenking' (pag.

215). Br. Harinck wijst erop dat ook dr. Comrie het woord schenken wel in die zin gebruikt, maar dan uitsluitend voor de beloften van het Evangelie. Voor Comrie zijn schenken, aanbieden, voorstellen of geven in het kader van het aanbod van genade gelijke begrippen (pag. 212). Voor ds. Kok was het daadwerkelijk functioneren van het aanbod van de genade een onopgeefbaar uitgangspunt in de praktijk van de prediking. Wel was er verwarring rond het begrip 'schenken'. Ds. Harinck wijst op een ontwikkeling bij ds. Kok (de gemeente steeds nadrukkelijker bij het verbond betrekken) en een ontwikkeling bij ds. G.H. Kersten, die later wat meer afstand ging nemen, gelet op de gevaren van de drie verbonden leer, van het woord schenken in algemene zin (pag. 215). Br. Harinck besteedt ook aandacht aan de visie van dr. Steenblok op het aanbod van de genade en de prediking. Ook bij hem zien we in de jaren 1948-1950 enige radicalisering optreden. Ds. Harinck stelt dat voor dr. Steenblok de nodiging tot het heil alleen beperkt is tot de boetvaardigen (pag. 219). 'Tot de onbekeerden komt in de uitwendige roeping alleen de eis van de wet'. Br. Harinck is van oordeel dat een 'logische conclusie' het gehele denken van dr. Steenblok overheerst (pag. 226). Drs. P.L. Rouwendal trekt op basis van onderzoek van het gehele werk van dr. Steenblok de volgende conclusie: 'In zijn theoretische verhandelingen over de roeping had Steenblok steeds benadrukt dat het Evangelie gepredikt moest worden met bevel van geloof en bekering. Daarom zou men verwachten dat dit bevel ook in Steenbloks preken, zeker in het aanspreken van de onbekeerden, een grote plaats zou innemen. Dat is echter niet het geval. De oproep tot bekering klinkt in de meeste preken wel door, maar krijgt geen nadruk. Nog opvallender is dat de oproep tot geloof aan de onbekeerden geheel ontbreekt.' (Rouwendal, pag 94). Tegen deze ontwikkeling heeft ds. R. Kok willen waarschuwen. Bij hem was de indringende oproep tot bekering en geloof in prediking volop realiteit. Ook deze spanning speelde op de achtergrond van de Synode van 1950 nadrukkelijk mee. Wat was in 1950 eigenlijk aan de orde? Br. Harinck stelt een en ander maal dat het ging om het aanbod van de genade. Zo heeft dat in ieder geval voor ds. R. Kok gelegen. Mogelijk ook wel bij anderen. Maar er was meer. De drie verbonden leer, zoals we hierboven reeds zagen, en de visie op de beloften waren ook aan de orde. Daarom in een volgend artikel eerst iets over de beloften.

Amersfoort, ds. W Visscher

Bron "*De Saambinder*", 82e jaargang nr 36
donderdag 3 juni 2004

DE PREDIKING VAN HET EVANGELIE (5)

Beloften

Een andere zaak die op de Synode van 1950 aan de orde was, zo kunnen we achteraf constateren, zijn de beloften. Ds. R. Kok is geschorst omdat hij de beloften vereenzelvigde met het aanbod van de genade. Wat heeft de Synode met deze uitspraak bedoeld? Die vraag klemt te meer omdat in de Acta van de Synode van 1950 maar heel weinig vastligt. Dat is opmerkelijk omdat ter Synode wel vele uren over deze zaken is gesproken. Ds. Harinck gaat in het boek dat wij thans bespreken, *De prediking van het Evangelie*, zeer uitvoerig op deze zaak in. Hij komt ook tot een publieke bijstelling van eerdere gedachten die hij zelf naar voren heeft gebracht in zijn boek "De Schotse Verbondsleer" (pag. 236, voetnoot). Ook vindt hij de officiële en gebruikelijke lezing van de uitspraak over de schorsing van Ds. Kok niet geheel juist. De officiële lezing is dat ds. Kok de verbondsbeloften vereenzelvigde met het aanbod van de genade. De Synode zou dus hebben afgewezen dat de beloften, die duidelijk bestemd zijn voor de uitverkorenen (de beloften die beginnen met 'Ik zal...') worden aangeboden en geschonken aan alle gedoopten. Ds. Harinck betwijfelt of de synode dat in 1950 wel heeft bedoeld. Hij komt zelfs tot de stellige uitspraak dat de synode dat niet kan hebben bedoeld. Wat is er aan de hand? Wij maken in onze gemeenten onderscheid tussen verbondsbeloften en het aanbod van genade. De verbondsbeloften zijn de boodschappen van het heil dat de Heere in het leven van Zijn kinderen vervult. Een verbondsbelofte is bijvoorbeeld Ezechiël 36:26: 'En Ik zal u een nieuw hart geven, en zal een nieuwe geest geven in het binnenste van u; en Ik zal het stenen hart uit uw vlees wegnemen, en zal u een vlesens hart geven.' Deze belofte schenkt de Heere aan Zijn uitverkorenen. Hij zal er ook voor zorgen dat de belofte tot vervulling komt. We noemen dat een verbondsbelofte. De gedachte van deze verbondsbeloften en het adres ervan aan de uitverkorenen is duidelijk terug te vinden in bijvoorbeeld de kanttekeningen op de Statenvertaling (zie op Rom 9:6 kantt. 22). Daarnaast spreken we over het aanbod van genade (evangeliebeloften). Daarmee bedoelen we eigenlijk de aanbidding van de genade in de prediking en de toezegging die de Heere verbindt aan het waarlijk zoeken van Hem. Een bijbels voorbeeld is Psalm 81:11b: 'Doe uw mond wijd open, en Ik zal hem vervullen.' Een dergelijke tekst bevat een oproep (mond openen; bidden, zoeken) en verbindt daaraan een belofte voor alle hoorders van het Evangelie (Ik zal hem vervullen!). Het zoeken van de Heere is niet te vergeefs. De Heere wijst in dergelijke teksten de weg aan waarlangs Hij gevonden wordt. Deze beloften zijn gericht aan alle hoorders! Deze beloften moeten ook werkzaam maken aan de troon van Gods genade. Er is dus een aanzienlijk verschil tussen de verbondsbeloften en het aanbod van de genade. Het aanbod van de genade wordt door ds. Harinck ook wel de evangeliebeloften genoemd. Ds. Harinck betoogt in zijn boek dat dr. C. Steenblok de verbondsbeloften vereenzelvigde met de evangeliebeloften (pag. 150) en dat hij vervolgens leerde dat er een aanbod was (voor de onbekeerden), maar geen enkele belofte. Dus 'Ik zal hem vervullen' (Psalm 81:11b) geldt, volgens ds. Harinck, in de opvatting van Steenblok uitsluitend voor Gods kinderen. Die mogen daarmee werkzaam zijn. Voor onbekeerden is er slechts de prediking van de Wet. Gods volk mag de belofte (verbondsbelofte en evangeliebelofte) worden gepreekt. Br. Harinck stelt dat de synode deze visie van dr. C. Steenblok in 1950 (en ook al in 1948) heeft overgenomen. Er is wel een aanbod, maar geen

enkele belofte. Ds. Harinck stelt dit omdat de woorden verbondsbeloften en evangeliebeloften pas in 1986 worden gebruikt (pag. 238 voetnoot). Ik vraag me af of br. Harinck hier de Synode van 1950 wel recht doet. De woorden waren wellicht niet bekend. Maar de zaak (onderscheiden tussen verbondsbeloften en het aanbod van de genade) was wel degelijk bekend. Het boek van br. Harinck is daarvan het bewijs. Vele bladzijden lang betoogt hij dat dr. Steenblok bewust de verbondsbeloften en de evangeliebeloften als één geheel wilde zien en dan uitsluitend bestemd voor de uitverkorenen. Volgens br. Harinck staan er voor de niet-uitverkorenen, in de opvatting van Steenblok, geen beloften in de Bijbel. Ds. Kok zou daarentegen juist willen onderscheiden. Op de Synode is het op dit punt hoog opgelopen. Ds. Kok verklaarde op 12 januari 1950 (op de tweede synodedag!) dat voor hem 'de beloften gelijk staan met de aanbidding van het Evangelie'. Ook in zijn boekje over het aanbod van Gods genade had hij dat reeds geschreven (Het aanbod van Gods genade, pag 11). Het lijkt alsof ds. Kok hier niet onderscheidt tussen de verbondsbeloften en de evangeliebeloften. Ds. Kok kon soms heel radicale en ongenueanceerde uitspraken doen. Dat neemt echter niet weg dat we ons de vraag kunnen stellen wat ds. Kok uiteindelijk heeft bedoeld. Waarschijnlijk wilde ds. Kok, alhoewel deze termen toen nog niet werden gebruikt, voluit erkennen dat er onderscheid is tussen verbondsbeloften en evangeliebeloften, maar daar werd hem (in de hitte van de strijd) op de tweede synodedag geen gelegenheid meer toe geboden. De indruk was - en ds. Kok heeft dat ook zo gesteld - dat alle beloften aan alle gedoopten moeten worden toegekend. Dat kwam heel dicht bij de opvatting van de drie verbonden leer. Op basis van die indruk en de concrete uitspraken van ds. Kok is men uiteindelijk tot stemming overgegaan en heeft men unaniem tot een schorsing van zes maanden besloten. Br. Harinck stelt de vraag of dit terecht was. Hij zoekt en tracht te peilen wat ds. Kok met zijn uitspraak 'dat de beloften gelijk staan met de aanbidding van het Evangelie' (Acta Synode 1950, pag. 7) heeft bedoeld. Ongetwijfeld was bij ds. Kok de prediking in het geding. Dat laat echter weer onverlet dat we ook oog moeten hebben voor de vraag wat de synode unaniem in deze en andere uitspraken van ds. Kok heeft beluisterd. En dan kan ik niet anders dan na lezing van vele stukken en documenten tot de conclusie komen dat de synode de verbondsleer en de uitspraken van 1931 in gevaar zag komen. Niet voor niets staat in de Acta dat het ging 'om reeds eerder gebleken leergeschillen'. De leergeschillen: meervoud! In de Acta wordt ook nog gesproken over: 'verwarde verbondsbeschouwing' en 'verwarde voorstelling inzake het gebruik van Wet en Evangelie'); dat heeft de stemming op de synodezitting van 12 januari 1950 bepaald.

Eindconclusie

De Synode van 1950 nam een heel ingrijpend en verstrekkend besluit. Ds. R. Kok was een geliefde en geziene predikant in het geheel van de gemeenten. Ook had hij een grote plaats onder Gods kinderen. Ouderling Roest van Scherpenzeel bijvoorbeeld bleef zich, ook na de schorsing waar hij mee instemde, hartelijk aan de persoon van ds. Kok verbonden voelen. Toch kwam de Synode van 1950 unaniem tot het besluit van schorsing. Men kon en wilde niet met de opvattingen van ds. Kok meegaan en er ook geen ruimte voor geven binnen de Gereformeerde Gemeenten. Waarom? Er was veel verwarring. Niet elk synodelid zal vanuit dezelfde overwegingen hebben gehandeld en gestemd. Ook moeten we heel zwaar de visie op het verbond mee laten wegen. Onder andere ds. A.

Moerkerken heeft daar op gewezen 'Ds. Kok is dus niet, zoals gesuggereerd wordt, geschorst vanwege het aanbod van genade, als zou er in onze gemeenten voor dat aanbod geen plaats zijn. Dat is pertinent onjuist' (ds. A. Moerkerken, 25 mei 2000, geciteerd op pag. 236). Uiteindelijk is het een complex van factoren geweest dat geleid heeft tot de unanieme schorsing van ds. R. Kok. Voor ds. Kok ging het om het aanbod van de genade en de praktijk van de prediking. De beschikbare stukken laten dat duidelijk zien. Bij de Synode was echter in meerderheid een beduchtheid voor het overhellen naar de drie verbonden leen Ik kom daarom tot een voorzichtige slotconclusie. Hoewel weinig geformuleerd en vastgelegd is, lijkt het mij in de geest van de synode te zijn wanneer we stellen dat het in 1950 om de verbondsleer ging! Unaniem heeft de Synode toen gedachten afgewezen die er toe zouden kunnen leiden dat het genadeverbond meer los zou worden gemaakt van de verkiezing tot zaligheid en dat de beloften van het genadeverbond algemeen zouden worden gemaakt naar alle gedoopten. De leeruitspraken van 1931 werden zo als het ware opnieuw bevestigd.

Geschiedenis

Br. Harinck heeft moeite met het optreden van dr. Steenblok. Dat blijkt zeer duidelijk uit dit boek. Het moet ook worden gezegd dat dr. Steenblok geen gemakkelijk karakter had. Ook voelde dr. Steenblok, in tegenstelling tot bijvoorbeeld ds. Kersten, niet goed aan hoe de verhoudingen binnen de predikanten en de gemeenten lagen. En hij heeft ook dingen gezegd en gedaan die zonder meer discutabel zijn. Rouwendal merkt daarover in zijn studie het volgende op: 'Hoewel hij (Steenblok, WV) in de persoonlijke omgang uiterst hartelijk moet zijn geweest, was hij bij meningsverschillen compromisloos' (Rouwendal, pag 10). Toch vind ik de manier waarop ds. Harinck de persoon van dr. Steenblok weergeeft enigszins negatief gekleurd. Op verschillende plaatsen in dit boek kom je dat tegen. Op pag. 123 stelt br. Harinck dat 'onrust en verdeeldheid' met de komst van Steenblok in 1943 is begonnen. Er zijn vergelijkbare opmerkingen in heel het boek te vinden. Zijn het juiste, terechte opmerkingen? Hierboven heb ik reeds gewezen op het conflict met de broeders Overduin in de jaren 20. Daarnaast waren er onder de predikanten ook vóór 1943 wel verschillen van inzicht. Rouwendal en Zwemer wijzen erop dat een proces van vervreemding tussen ds. Kersten en ds. Kok reeds voor de overkomst van dr. Steenblok in gang was gezet (Rouwendal, pag. 10, voetnoot). Uiteraard behoef ik dr. Steenblok niet te verdedigen. Wel gaat het erom dat we een juist beeld van de zaken geven. En dan denk ik dat br. Harinck hier te gekleurd spreekt. Wie bijvoorbeeld de boeken leest van dr. J. Zwemer (In conflict met de cultuur), ds. M. Golverdingen (Ds. G. H. Kersten), dr. W Fieret (De Staatkundig Gereformeerde Partij) en drs. P.L. Rouwendal (Het aanbod van Genade) die kan weten dat er al ver voor 1943 onder de predikanten verschillen van inzicht (accenten) waren, die ook niet altijd zonder spanning waren. Het verschil én conflict met de broeders Overduin noemde ik reeds. Er waren echter onder de predikanten wel meer verschillen van inzicht. Er was verschil over de oprichting van de Theologische School, er was verschil over een geordend kerkelijk leven, er was verschil van politieke opvattingen, er was zelfs enig accentverschil over de leer. Ds. De Blois en Ds. Minderman waren, alhoewel ze de inhoud voluit onderschreven, niet zo gecharmeerd van de leeruitspraken van 1931. En er zou wel meer te noemen zijn! Maar het is zonder meer duidelijk dat met de overkomst van dr. Steenblok en mede door de verwikkelingen in de Tweede Wereldoorlog de spanningen heel erg

opliepen en ook een totaal ander karakter kregen dan voorheen. Er ontstonden langshepende publieke conflicten tussen predikanten en bovendien (dat was geheel nieuw) werden de spanningen en conflicten de gemeenten ingedragen. Op de bijeenkomst van de onderwijzersvereniging op 12 april 1944, waar dr. Steenblok zijn bekende rede hield over de algemene genade, ontstond in bijzijn van velen, een openlijk conflict tussen dr. Steenblok en ds. J. Fraanje. Daarna ging er een golf van onrust door de gemeenten, die tot die tijd (en daar wijst br. Harinck terecht op) een grote bloeitijd doormaakten. De jaren 1930-1940 waren de bloeitijd van onze gemeenten. Allerlei herdenkingsboeken maken dat duidelijk. Onder de predikanten echter waren er soms verschillen van inzicht en ook wel enige op zich niet ongezone spanningen. De spanningen zijn niet begonnen met de komst van dr. Steenblok. Zeker niet de spanningen rond ds. Kok. Het is aannemelijk en met feiten te staven, dat er reeds in de jaren 30 een toenemende spanning was te constateren tussen ds. G.H. Kersten en ds. Kok. Het feit dat bijvoorbeeld ds. Kok in 1926 niet aanwezig was bij de intrede van ds. Kersten in Rotterdam heeft Kersten geraakt. Uit de intredesprek blijkt dat duidelijk! (Zie: *De gelovige verwachting*, pag. 494-495). We zouden kunnen zeggen dat de latent aanwezige spanningen onder de predikanten met de komst van dr. Steenblok zijn uitgegroeid tot openlijke, langshepende conflicten en dramatisch werden geradicaliseerd. Maar alle spanning toeschrijven aan dr. C. Steenblok gaat enigszins te ver. Laat ik nu in een laatste artikel trachten de ontwikkelingen te tekenen die geleid hebben tot het ontslag van dr. Steenblok als docent van de Theologische School.

Amersfoort, ds. W Visscher

Bron "*De Saambinder*", 82e jaargang, nr 37

donderdag 10 juni 2004

De prediking van het Evangelie (slot)

Ontslag

In de hoofdstukken 18 en 19 van zijn boek *De prediking van het Evangelie* tekent ds. Harinck de ontwikkelingen rond het ontslag van dr. C. Steenblok in 1953 als docent van de Theologische School. In hoofdstuk 18 tekent hij de aanloop naar de synodevergadering van 3 juni 1953. Reeds op de synodevergadering van 13 april 1950 blijkt dat er klachten zijn over de inhoud en de manier van lesgeven door dr. C. Steenblok. Deze zou hebben gezegd en geleerd dat de preken van de gebroeders Erskine en Thomas Boston niet vrij zouden zijn van amyraldistische en remonstrantse trekken (pag. 262). Op de synodevergadering van 29 juni 1950 blijkt echter dat de gerezen problemen tot een oplossing zijn gebracht. Er blijken echter grote spanningen te zijn. Er verschijnen allerlei brochures over de schorsing van ds. R. Kok en het aanbod van de genade. Ook ds. A. Verhagen mengt zich in deze kwestie. Op 18 januari 1952 is er een samenspreking tussen ds. A. Verhagen en dr. C. Steenblok in aanwezigheid van de kerkenraad van Gouda. Deze samenspreking gaat over de aanbidding van de genade en de prediking. Het gesprek, dat letterlijk op de band is vastgelegd en later uitgegeven, mondt uit in de vraag of er nu wel of niet sprake is van een onvoorwaardelijke aanbidding van de genade aan allen die onder het Evangelie leven. In hoofdstuk 19 geeft br. Harinck de gang van zaken weer rond het ontslag van dr. Steenblok en de scheuring in de Gereformeerde Gemeenten daarna. Hij citeert het rapport van het moderamen van de synode, dat als bijlage aan de Acta is gevoegd en waarin wordt opgemerkt dat er rond het ontslag van dr. Steenblok 'geen onkerkrechtelijke handelingen hebben plaatsgehad' (pag. 273). Verder laat hij zien dat er vanuit de synode van de Gereformeerde Gemeenten steeds is gesproken over 'eenzijdigheid' bij dr. C. Steenblok, maar dat vanuit de uitgetreden broeders gewezen is op een leergeschil over het aanbod van de genade. Br. Harinck is van oordeel dat er inderdaad gesproken moet worden van een leergeschil. 'Dit wijst inderdaad niet slechts op enig accentverschil in de uitleg van het zesde artikel van de besluiten van 1931 maar op een leergeschil. In de Gereformeerde Gemeenten wordt, in tegenstelling tot de Gereformeerde Gemeenten in Nederland, het zesde artikel van de besluiten van 1931 betrokken op het algemeen aanbod van genade' (pag. 281). De auteur besluit hoofdstuk 19 met de opmerking dat 'er toch meer aan de orde geweest is dan eenzijdigheid. De aard en het genadekarakter van Gods Evangelie was in het geding! Voorwaar geen kleine zaak!' (pag. 281). Tot zover de weergave van het ontslag van dr. Steenblok en de gevolgen daarna. Ik wil nu weer enkele opmerkingen maken.

Summier

De scheuring in 1953 was diep ingrijpend voor de Gereformeerde Gemeenten. Vanuit onze gemeenten is er bewust niet zoveel over gezegd en geschreven. Er is destijds een besluit genomen om in *De Saambinder* niet meer op deze zaken in te gaan (Saarberg, 'k Zal gedenken, pag. 59). Vanuit de 'uitgetreden' is echter in de loop der jaren heel veel materiaal over dr. C. Steenblok en de scheuring op tafel gelegd. Dat materiaal is vaak doortrokken met polariserende en onheuse aantijgingen, maar soms zijn er toch ook dingen die het overwegen waard zijn. Br. Harinck besteedt

slechts aandacht aan enkele brochures uit die tijd. Het andere materiaal laat hij liggen. Dat is een eerlijke keuze, maar toch opmerkelijk. Immers, bij de schorsing van ds. Kok weet br. Harinck vele documenten en zaken aan te halen. Alles komt wel zo'n beetje aan de orde. De hoofdstukken 8-17 gaan daarom allemaal over de schorsing van ds. Kok. Die schorsing wordt uitvoerig behandeld. Soms wordt er in die hoofdstukken uiteraard wel vooruit gegrepen op 1953, maar de behandeling daarvan is summier. Dat vindt ik opvallend. Temeer daar br. Harinck een verdergaande conclusie (leergeschil in plaats van eenzijdigheid) trekt dan de synode in 1953. Hier zit m.i. een belangrijke leemte in het boek.

Orde

Ds. Harinck weerspreekt de opvatting niet dat bij het ontslag van dr. C. Steenblok geen kerkréchtelijke onjuistheden zijn begaan. Ik denk dat dit naar de letter van de kerkorde wellicht te verdedigen is. Toch zijn er rond de procedure wel veel vragen. Rouwendal (Het aanbod van genade) heeft erop gewezen en maakt ook aannemelijk dat er voorafgaand aan de synode overleg is geweest 'met een vooropgezet plan om dr. Steenblok tenminste van zijn docentschap te ontheffen en zijn medestanders uit het curatorium te zetten' (Rouwendal, pag. 11). Daarnaast was er op de Synode slechts een verslag van het curatorium. Naar aanleiding van dat verslag is men (in besloten vergadering) gaan spreken over het vertrouwen in de persoon van dr. Steenblok. Het functioneren van dr. Steenblok als docent stond dus niet op de agenda. Er was ook geen schriftelijk voorbereid document met hoor en wederhoor. Men is gewoon gaan praten, zonder afgewogen stukken, over het vertrouwen in dr. Steenblok en daarna heeft men, bij meerderheid, besloten om dr. Steenblok te ontslaan. Dit lijkt mij (net als trouwens bij ds. R. Kok) geheel in strijd met de broederlijke geest van de kerkorde, die deze steeds veronderstelt. Hierboven heb ik daar reeds op gewezen. Ik doe dat hier weer. Laten we toch eerlijk en ordelijk handelen. Daar heeft het in 1953 aan ontbroken. Mag ik uit het boek van Rouwendal iets overschrijven van ds. R. Kok, die zich over de gang van zaken in 1953 heeft uitgelaten? Ds. R. Kok zegt daarover richting de Gereformeerde Gemeenten: 'Dr. Steenblok moet eruit.... Er uit? Dat is verschrikkelijk, alles had door u in het werk gesteld moeten worden tot zijn behoud, door hem te zuiveren van zijn dwalingen.... Toen heb ik enkele weken enkele weken voor de synode gezegd tegen een leraar die zitting gehad heeft in de synode, dat is niet recht, daar zult ge niet voorspoedig mee zijn' (Rouwendal, pag. 11, voetnoot). Dr. C. Steenblok en ds. R. Kok, wie zou niet wenen!

Eenzijdigheid

Het aanbod van de genade was inderdaad rond 1953 aan de orde. In de latere ont-wikkeling zien we dat weer terug komen, hoewel vrij recent de heer L.M.P. Scholten kanttekeningen heeft gemaakt bij de gedachte van een leergeschil (Scholten, *De waarheid hogelijk geboden*, pag. 147-150). Br. Harinck oordeelt, mét de uitgetreden, dat er sprake is van een leergeschil. Dat zou kunnen. Wie echter de recente studie van Rouwendal leest, bemerkt dat er ook sprake is van heel veel begripsverwarring. Een verwarring die overigens ook door dr. C. Steenblok zelf in de hand is gewerkt (Rouwendal, pag. 80). Als ik de studie van Rouwendal, die zich baseert op het dogmatische maar ook het meer praktische werk van dr. Steen-blok, lees, dan wil ik het voorlopig nog maar even houden bij de uitspraak van de synode: eenzijdigheid. Hoewel blijkt dat het bevel tot geloof en de indringende

oproep tot bekering aan de onbekeerden niet of vrijwel niet functioneerde in de prediking van dr. Steenblok. Dat lijkt mij een heel ernstige zaak. Het is echter wel jammer dat broeder Harinck zijn oordeel over dr. Steenblok en de scheuring baseert op slechts enkele beperkte bronnen. Daar is beslist meer over te zeggen. Ook in inhoudelijke zin. Deze twee hoofdstukken uit het boek van br. Harinck lijken mij niet het meest gefundeerd. De geïnteresseerde lezers van *De Saambinder* zou ik willen aanraden ook het boekje van Rouwendal over deze zaak door te lezen. En wellicht verschijnen er in de toekomst nog meer afgewogen studies over deze ingrijpende periode. Ik juich dat toe. Het kan ons beeld op het verleden scherpen en mogelijk bewaren voor herhaling van gemaakte fouten in de toekomst.

Afronding

Ik ga deze bespreking van het boek van ds. Harinck afronden. De studie van onze broeder is belangwekkend en leerzaam. Uiteraard zijn er verschillen van gedachten. Hierboven heb ik op verschillende zaken gewezen. Soms waren er ook meer kritische opmerkingen. Uiteraard zijn die niet opgeschreven vanuit een negatieve bedoeling. Het gesprek over 1950 en 1953 is erg belangrijk. Het is ook leerzaam. Het kan bewaren voor fouten in de toekomst. In het slot van zijn boek gaat broeder Harinck nog in op het grote belang van de aanbidding van de genade. We willen van harte onderstrepen wat hij in de slothoofdstukken naar voren brengt. We willen afsluiten met een aanhaling uit dit omvangrijke boek. 'De Heilige Geest alleen is de grote Werkmeester van het geloof. De krachtigste en liefelijkste prediking van het Evangelie kan dit niet bewerken. De heerlijkste beloften uit de Bijbel zou men aan de verslagen ziel kunnen voorlezen, maar ook dit zou de bestreden zondaar niet verlossen van zijn twijfel en vrees. De bestreden zondaar zal blijven zeggen: "Dit is wel voor anderen, maar niet voor mij!" De Heilige Geest verdrijft deze twijfel, Hij maakt het algemene aanbod bijzonder en persoonlijk. Hij doet de verlegen en bezwaarde zondaar niet alleen het liefelijke evangelieaanbod horen, maar overreedt de bekommerde zondaar zodanig van de waarachtigheid van dit aanbod, dat hij gelooft dat de Heere hem in zijn bijzonder in dit aanbod roept. Wanneer dit getuigenis van de Heilige Geest zich met het evangelieaanbod verbindt, wordt alle twijfel uit het hart verdreven' (pag. 300).

Amersfoort, ds. W Visscher

Bron "*de Saambinder*", 82e jaargang nr 38
donderdag 17 juni 2004